

Kde stávaly heroltické hamry

Jeden z málo známých důlních rajónů se nalézal ve středověku a počátkem novověku na severozápad od Brna mezi Tišnovem, Veverskou Bítýškou a Velkou Bíteší. Dobývalo se tam v průběhu staletí stříbro, barevné kovy a železo.

Písemných pramenů všeobecného rázu je o zdejší těžbě málo a byly vyčerpány starší i novější literaturou.¹ Další záznamy, počínaje šestnáctým stoletím, zahrnující převodní smlouvy, průhony a úřední agendu, jsou roztroušeny v písemnostech různého charakteru a uloženy ve Státním oblastním archivu v Brně a Archivu města Brna.²

Projdeme-li prameny a literaturu, jež se důlního podnikání v uvedené oblasti přímo nebo nepřímo dotýká,³ zjistíme, že dolování zde nebylo nepřetržité, po obdobích rozkvětu přišla stagnace, úpadek a nakonec úplné zastavení těžby.

První, nejstarší fázi dobývání rud a kovů v této oblasti můžeme vročit do 13. století a spojit s pány z Deblína. Těžišťě důlního podnikání se tenkrát nacházelo v údolí Bílého potoka, dobývaným kovem bylo stříbro a hornickou vsí Podolí, které stávalo v místech dnešní osady Šmelcovny.⁴ Pozůstatkem tohoto dávného dolování jsou dodnes zachované štoly a pomístní názvy Stříbrnice a Stříbrná zmola.⁵

Druhou těžební periodou byl konec patnáctého a 16. století. Dolování je tehdy doloženo na Bílém potoce zmínkou o štolách pod Javůrkem,⁶ existencí těžařského cechu Danielsberg, založeného ve starých horách deblínských,⁷ stopami po dolování v Kozích dolech u Vohančic⁸ a písemnými záznamy o horách Freudensberských u Heroltic.⁹

S těžební prosperitou tohoto období můžeme spojit vznik a zánik vesnic Úsuší, Ludvíkova a Veselí, které stojí či stávaly na deblínském panství.

Dozvuky druhé těžební periody lze zjistit ještě na Komen-

ského mapě Moravy, vydané v roce 1627. Jsou na ní zakresleny u Deblína značky pro zlaté a stříbrné doly (obr. č. 1).

Třetí fáze zdejšího dolování začíná v 18. století a táhne se přes polovinu století devatenáctého. Těžiště těžby se tehdy nacházelo opět na Bílém potoce a zasahovalo k Velké Bíteši.

K dolům náležela zařízení, která vytěženou rudu a kovy upravovala; na prvním místě to byly hamry. Pod tento pojem se obvykle řadí dva druhy podniků, jsou to jednak drtiče neboli puchýře, které připravovaly rudu pro tavbu, jednak hamry zkujňovací, jež bývaly při tavících pecích.

Nemíním se v následující stati zabývat celým uvedeným rajónem a těžbou v něm, chci věnovat pozornost pouze lokalizaci hamrů, které pracovaly v 16. století pod Herolticemi.

Důlními podniky na heroltickém panství jsme se zabývali na stránkách Vlastivědného věstníku moravského a určili jsme také polohu hamru, při jehož budování došlo ke sporu Jana z Pernštejna a Jana z Lipé s městem Brnem.¹⁰

Oba jmenovaní páni, Jan z Pernštejna a jeho příbuzný Jan z Lipé a na Krumlově, získali Heroltice někdy koncem dvacátých let 16. století, do zemských desek jim byly vloženy až roku 1535.¹¹ Důvodem ke koupi tohoto statečku byla patrně okolnost, že se tu vyskytovaly kovy a zrudněné horniny. Dobýval je zde majitel panství Mikuláš Herult z Herultic, ale neměl patrně dost finančních prostředků na rozvinutí těžby, proto svoji zboží prodal zmíněným bohatým pánům.¹²

Mikuláš Herult a po něm i noví majitelé dolovali patrně v okolí Vohančic, kde jsou dodnes patrné markantní stopy po těžbě a vyskytují se pomístní názvy Doly, Hlubší důl, Kozí doly.¹³

Získaná ruda se drtila ve starém březinském mlýně¹⁴, ale ten pro intenzivnější těžbu patrně nestačil. Proto hodlali oba Janové na drcení rudy postavit nový hamr - puchýř - jak se tehdy říkalo a k jeho pohonu použít vodní síly řeky Svratky.

Nejkratší a nejschůdnější spojení vohančických kutišť

k této řece šlo po staré komunikaci, která vedla již od 13. století z Křižanova do Brna. Do vohančické oblasti přecházela od Deblína, nechala stranou Pejškov a v 16. století procházela kolem hornické, dnes zaniklé osady Ludvíkova. Pak přešla donedávna zachovalým úvozem z pravého břehu Vohančického potoka na levý a spustila se mělkým údolíčkem k louce, zvané Brněnka. Pod ní přešla brodem Svratku a přes les Sokolí mířila k Senticím a dál k Brnu.

Řeka Svratka se tu odráží od kopce Sokolí a tvoří zákrut, který si noví majitelé Heroltic Jan z Pernštejna a Jan z Lipé vyhlédli k postavení puchverků. Aby získali energii, zbudovali na Svratce poblíž ústí Vohančického potoka stav, zvedli hladinu řeky a příkopy a strouhami hnali vodu na kola, která uváděla do chodu hamry.

Stav pod Sokolím se nám nezachoval, ale o místě, kde stával a jeho pozůstatcích nás při terénním průzkumu informovali místní znalci, občané ze Sentic.¹⁵

Existence splavu v těchto místech je doložena kromě tradice a skrovných pozůstatků v terénu také písemně. Splav se totiž dotýkal jedním koncem gruntů sentických, jež náležely k panství Veverčí a druhým louky Brněnky, která patřila deblínskému statku a s ním městu Brnu. Na louce byl městský mlýn, zvaný v pramenech "mlýn pod Gernultici".

Louka, na níž mlýn stával, s deblínským panstvím teritoriálně nesouvisela, vytvářela enklávu mezi grunty heroltickými, majetkem tišnovského kláštera a sahala až k řece Svratce.

Voda nadržaná novým stavem škodila mlýnu i louce a škodily jí i příkopy a strouhy, které přes ně dal Jan z Pernštejna a Jan z Lipé pro svoje hamry kopat. Město Brno svoje práva hájilo a dovolávalo se jich roku 1635 průhonem u zemského soudu.¹⁶ Spor se táhl několik let, až byl v roce 1639 urovnán zásahem krále Ferdinanda. Hamry i strouhy vybudované oběma Jany tu zůstaly, ale zvednutou vodou byl patrně vyřazen z provozu brněnský mlýn, který zanikl a louka, jež k němu patřila, se pronajímala.¹⁷

Podle písemných pramenů jsme se pokoušeli zjistit pozů-

statky vodních děl a hamrů na pravém břehu Svratky v prostoru Brněnky, ale výsledek byl negativní. Proto jsme zaostřili pozornost na levý sentický břeh. Pohnutkou k tomu byl jednak předchozí neúspěch, hlavně však spor, který vypukl roku 1539 mezi abatyší tišnovského kláštera Apolenou z Boskovic a panem Janem z Lipé.¹⁸ V průhonu, který měl spor řešit, je totiž zmínka o puchverku pod lesem Sokolí na gruntech bítýšských.¹⁹

Na podkladě tohoto údaje jsme obrátili zřetel k sentické louce, ležící naproti Brněnce a označované pomístním názvem Na Hledinkách. Domnívali jsme se, že hamry stávaly zde, protože Sentice i zmíněné louky patřily k panství bítešskému, to je veverskému. I když jsme Na Hledinkách, zastavěných rekreačními chatami, nenašli stopy po struze ani po hamrech, byli jsme přesvědčeni, že je naše lokalizace správná.

Otázku polohy hamrů jsme ale nepustili ze zřetele a v roce 1983 bylo naše mínění otřeseno překvapivým sdělením. Při pochůzce svrateckým údolím pod Brněnkou nás upozornil pan Hamerník z Heroltic, že níž na řece naproti rekreačnímu středisku Šárka obnažila Svratka při zvýšeném stavu vody lícovanou zeď. Bylo to na levém břehu proti ústí potoka Bílé, zvaného též Bílá voda. Bílá má prameny pod Lažánkami, Maršovem, Braníškovem a kolem Pejškova a nazývá se někdy také Pejškovský potok.

Při rekognoskaci terénu jsme zjistili, že zeď byla v místech, kde se Svratka dělí na dvě ramena. Je to jev sám o sobě velmi zajímavý, neboť Svratka teče v těchto místech úzkým údolím a má poměrně velký spád, takže tu k rozštěpení nejsou vůbec podmínky.

Po několika návštěvách a podrobném průzkumu okolí jsme zjistili, že rozdělení řeky na dvě ramena tu není přirozené, terén se kloní k pravé, heroltické straně a levá vodoteč, jež jde po úpatí kopce Sokolí, mohla vzniknout jen lidskou činností: není to říční rameno, ale uměle vybudovaná strouha, náhon. Těsně před rozdvojením plyne Svratka velmi zvolna, její tok zpomaluje štěrková lavice, na jejímž místě byl patrně postaven jez. Ten se nezachoval, ale štěrková lavice nahání část svratecké vody do bývalého náhonu.²⁰ Západní, přirozené rameno řeky, stáčí se k heroltickému břehu, je delší, východní, to jest náhon,

je kratší a zbytky struhy naznačují, že měla na konci prudký spád.²¹ Dnes voda, vyjma jarních a podzimních přívalů, bývalou struhou před spojením s řekou neteče, situace se tu velmi mění.

Podle sdělení chatařů býval náhon ještě před několika lety jen tři až čtyři metry široký, dnes má místy deset i více metrů, takže má vzhled říčního ramene. Voda jím tekla zvolna, zarážela se, a proto si před nedávnem prorazila z náhonu nový odtok do řeky a strouha se zachovala v původní šíři jen v nejspodnější části a místy těsně pod svahem Sokolí.

Když jsme objevili náhon, museli jsme se znovu zamyslet nad interpretací pramenů a srovnat jejich mluvu s terénem. Na základě této konfrontace jsme dospěli k názoru, že tu stával hamr nebo hamry a ke svému překvapení jsme zjistili, že se na ně hodí mluva pŕuhonu z roku 1539, kterou jsme mylně vztáhli na Hledinky.²²

Jak víme, uvedeného roku pohnal nejvyšší maršálek království českého Jan z Lipé a na Krumlově abatyši tišnovského kláštera Apolenu z Boskovic, "že poslala na grunty mé bítýšské Jiříka písaře, Mikuláše šafáře a Matouše kováře, poddané své, do mlýna pod lesem Sokolím, kteřížto služebníci z toho mlýna puchýře jiná železa a což se jim zdálo, svévolně brali a odtud z gruntu mého do kláštera tišnovského odvezli a i jinou škodu v tom mlýně mně učinili...".

Na pŕuhonu je zajímavé to, že se v něm mluví o hamru na bítešském, to jest veverském břehu řeky, a to, že žalobcem je Jan z Lipé.

Abychom tyto udaje pochopili, musíme se seznámit s několika majetkovými změnami, ke kterým došlo v době, kdy Jan z Pernštejna a Jan z Lipé získali Heroltice, to jest v roce 1535 a letech následujících.

Patrně již v době, kdy jednal Jan z Pernštejna a Jan z Lipé o koupi Heroltic, vyjednával Pernštejn s panem Rokytenským z Ludanic o prodeji panství Veverčí a získal od něho povolení postavit pod Herolticemi splav, jež by se dotýkal jedním koncem veverských gruntů, to jest sentických luk, zvaných Hledinky. V roce 1535, kdy byl splav hotov, byla patrně již ruka v rukávě

a na jaře roku 1536 Jan z Pernštejna Veverčí za 14 000 zlatých moravských koupil.²³

Knihovním vlastníkem byl dosud Zikmund z Ludanic, ale Pernštejn asi veverské panství hned převzal a začal na něm hospodařit a budovat hamr. Jak jsme zjistili, nacházel se na náhonu pod lesem Sokolí, v místech, kde se říká U širokého proudu.²⁴ Proč bylo jako staveniště vybráno toto místo, se z písemných pramenů nedovídáme, ale řekne nám to terén a rozvoj důlního podnikání na heroltickém statečku.

Jan z Pernštejna a Jan z Lipé nedolovali jen kolem Vohančic, ale zkoušeli štěstí i na jiných místech. Jejich zřetel se obrátil především ke kutišti, jež se nacházelo na jižním svahu Malé Dřínové, kde byly starší štoly. V místech, kde se říká Na Jačové, se vyskytovaly zrudněné horniny přímo na povrchu a podnikatelé je začali lámat.

Povrchová těžba byla snadná a levná, a získaného materiálu bylo tolik, že jej nestačil zpracovat hamr nebo hamry, které měli Jan z Pernštejna a Jan z Lipé při ústí Vohančického potoka na Brněnce. Doprava zrudněných hornin tam byla z Jačové velmi nesnadná, bylo to daleko a cesta šla od potoka Bílé k Herolticím do kopce a od vesnice prudce klesala k Brněnce. Stoupání i klesání komunikace bylo pro středověkou dopravu velmi náročné a nadto mohl být provoz hamrů na Brněnce každou chvíli zastaven, neboť město Brno se proti zásahům do svých práv bránilo, žalovalo Jana z Pernštejna a Jana z Lipé u zemského soudu a ten mohl nařídít zastavení provozu hamrů, případně i jejich likvidaci.

Proto se Pernštejn rozhodl, že si vybuduje hamr na vlastním, to jest veverském panství a vybral si k tomu místo při ústí potoka Bílé do Svratky. Hamr začal budovat patrně hned po úmluvě se Zikmundem z Ludanic, to jest někdy v roce 1536, i když neměl veverský statek ještě zaknihován.

Do zákrutu řeky, který si Jan z Pernštejna pro zbudování náhonu a hamru vybral, bylo od povrchových kutišť na Jačové velmi blízko, cesta tam šla s kopce po levém břehu potoka Bílé, Svratku přecházela buď po splavu či po mostě na ostrov, který vznikl prokopáním náhonu a odtud vedla po můstku přes struhu přímo k hamru.

Od hamru bylo spojení dál k Senticím, kde se cesty větvi-ly: jedna šla k Čebínu, druhá k Chudčicím a odtud k Brnu.

Od hamru vedla také cesta brodem na pravý břeh Svratky a po něm bez překážky do Veverské Bítýšky, jež byla hospodář-ským a tržním střediskem veverského panství. Plošina, kde hamr stával, dnes zastavěná rekreačními chatami - je rozlehlá, tak-že tu bylo dost místa pro jeden či dva hamry, pro přísun a skládku vytěžené rudy i pro případné pomocné provozy.

Hamr byl poháněn svrateckou vodou, tekoucí náhonem. Ten nemá nápadný terénní stupeň, který by říkal, že zde bylo kolo na svrchní vodu, musíme tedy uvažovat o tom, že provoz hamru zajišťovalo kolo na střední či spodní vodu. Bylo jí potřeba víc než u kol na svrchní vodu, ale Svratka byla řeka vodnatá, napájená z lesů Českomoravské vrchoviny, takže mimo vzácné případy nikdy nevyschla tak, aby neutáhla vodní kolo.

Dolování se patrně vyplácelo, a proto se mu Pernštejn věnoval, ale veverského statku se chtěl zbavit. Již dne 13. října roku 1537 uzavřel v Pardubicích smlouvu s Janem z Lipé, přenechal mu Veverčí se všemi vesnicemi, a sám převzal asi ce-lý stateček heroltický.

Výslovně se to nikde neuvádí, ale vyplývá to nepřímo z výhrad, který si opatrný Pernštejn do smlouvy s Janem z Lipé dal a jež se týkají hamru u Širokého proudu pod Sokolím.

Jan z Pernštejna si ve smlouvě vymínil, že může on a jeho potomci brát z veverských lesů dřevo, potřebné k mlýnům, puch-verkům, k huti a jakýmkoliv důlním a horním provozům. Toto prá-vo mělo trvat tak dlouho, dokud by heroltická vrchnost na pan-ství dolovala.²⁵

Úmluva mezi oběma Jany byla uzavřena v době, kdy Pernštejn nebyl ještě knihovním vlastníkem veverského panství. K intabu-laci Veverčí došlo až 16. září 1538²⁶ a jako nabyvatel tu vstu-puje pouze Jan z Pernštejna.

Knihovní vklad byl, jak vidíme, záležitostí více méně for-mální, ovšem s právním dosahem - majetková situace však už byla jiná. Zápis Veverčí do zemských desek předešla totiž vzpomenu-tá úmluva mezi oběma Jany, uzavřená roku 1537 na Pardubicích.²⁷ Pernštejn ji respektoval a aby měl Jan z Lipé zajištěny právně

nároky z ní vyplývající, dal vtělit do zemských desek za čtyři dni po vkladu Veverří, to jest 20. září 1538 zápis, jímž se převádí veverský statek se vším všudy na nejvyššího maršálka království českého, Jana z Lipé.²⁸

K postoupenému veverskému zboží patřil teritoriálně i hamr u Širokého proudu, ale jeho vlastnictví a možnost provozu si, jak víme, zajistil smluvně Jan z Pernštejna v roce 1537.²⁹

O skutečných vlastnických poměrech byla asi dobře informována abatyše tišnovského kláštera Porta Coeli, neboť přicházela s pernštejnským pánem často do styku. Jan z Pernštejna byl totiž správcem této církevní instituce a dostával za to od jeptišek takzvaný markraběcí plat.

Kromě toho kupoval pan z Pernštejna od kláštera různé majetky, uzavíral s ním dohody, dlužil mu značné peníze, ale dluhy neplatil.³⁰ Vymáhání asi nepomáhalo, proto sáhla tišnovská abatyše k "svépomoci" a dala roku 1539 vyrabovat svými lidmi Pernštejnův hamr pod Sokolím.³¹

Postižený majitel hamru Jan z Pernštejna se nemohl bránit púhonem u Zemského soudu, protože hamr byl na veverském panství, a to patřilo Janovi z Lipé. Soukromá úmluva, uzavřená mezi Pernštejnem a Janem z Lipé na Pardubicích nebyla vtělena do zemských desek, a proto před právem nic neplatilo.

Za daného stavu nezbylo nic jiného, než aby žaloval klášter o náhradu škody Jan z Lipé.³² Jak se mezi sebou Jan z Lipé a Pernštejn porovnali nevíme, nestudoval jsem ani další provoz hamru. Dolování u Heroltic asi prosperovalo, takže Pernštejn nebo jeho synové zbudovali u Širokého proudu ještě jeden hamr. Nevíme, zda hnalo oba hamry jedno vodní kolo, dá se však předpokládat, že každý hamr měl kolo vlastní, tak jak to bývalo u mlýnů, kdy mělo každé složení svůj vlastní pohon.

Zdá se, že druhý hamr byl postaven u Širokého proudu místo hamru na Brněnce, neboť dolování u Vohančic patrně ustalo a práce se soustředila do kutišť Na Bílé.

Hamry pod Herolticemi pracovaly nejméně půl století, připomínají se výslovně ještě v roce 1584.³³

Tehdy získal Heroltice Mikuláš Kytlice z Rudolce a v deskovém zápise se kromě podrobného šablonovitého popisu koupeného

majetku výslovně připomínají dva puchverky, "kteří jsou postavení na gruntě veverském, i stavem, který jest na řece Švarcavě, kterejm se voda na puchverky žene, i s strouhou od stavu až zase do řeky, i s loukou, kteráž leží mezi touž strouhou a tokem vody ...".

Popis se hodí na mou lokalizaci beze zbytku. Jmenovaná louka se prostírala na ostrově mezi původním tokem a strouhou a když puchverky zašly a o vzniku Širokého proudu se vše zapomnělo, nastaly o ostrov spory mezi obcemi Senticemi a Herolticemi. Sentičtí se drželi původního toku řeky a správně uváděli, že ostrov patří ke gruntu veverskému, čili jim. Heroltičtí se dovolávali toho, že strouha je také řeka a považovali ji za katastrální hranici svých pozemků.

Uvedená zjištění nás nutně vede k tomu, že se musíme vrátit k hamru, který jsme mylně lokalizovali na Hledinky. Prozkoumáme-li bedlivě půhony, jimiž se domáhalo město Brno svých práv, zjistíme, že Pernštejn a Jan z Lipé dali kopat příkopy a strouhy tam, kde škodily brněnskému majetku, to jest na louce Brněnce a nepochybně i mlýnu pod Herolticemi. Bylo to na pravém břehu Svratky při ústí Vohančického potoka. Na této straně budovali svoje hamry a lokalizace na Hledinkách není správná. Prameny mluví o puchvercích, na něž se žene voda od stavu těžaři zbudovaného.

Druhý hamr nebo hamry byly u širokého proudu pod Sokolím. Tím se celá situace objasnila a pravdu měla tradice, která mluví o rudném mlýně jak na Brněnce, tak i na Šárce, jenomže v druhém případě nebyly hamry na pravém, ale na levém břehu řeky Svratky.

A nakonec by nebylo na škodu objasnit nebo lépe řečeno pokusit se o objasnění poslední otázky.

Při terénním průzkumu jsme nenašli ani na Brněnce ani u Širokého proudu žádné zbytky po nějaké stavbě. Částečně je to zdůvodněno tím, že obě prostranství sloužila po zániku hamrů jako louky a jejich majitelé z nich odstranili vše, co znesnadňovalo senoseč a celý povrch pečlivě urovnali.

Další nesnáz při hledání tkví v tom, že obě místa jsou

zastavěna rekreačními chatami a jejich majitelé asi nevěnovali nálezům patřičnou pozornost.

Třetí, jak se domnívám hlavní důvod tkví v tom, že hamry byly vybudovány celé ze dřeva. Dřevěná konstrukce totiž daleko lépe odolávala otřesům, jež přinášel hamerský provoz. Ruda se roztloukala kladivem či kladivy, zvedenými vodním kolem, na velkém dřevěném špalku a údery otrásaly nejen špalkem, přenášely se na okolní půdu i budovu, v níž se drtící zařízení nacházelo.

Kdyby byla zděná, ať z kamene nebo z cihel, za krátký čas by se roztrásla a zřítíla. Dřevěná konstrukce hamru, sroubená z tesaných trámů či kmenů se otrásala celá a vůbec jí to neškodilo.

Poznámky

1. Christian d'Élvert, *Schriften der historisch-statistischen Section der k.k. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, Natur- und Landeskunde. Band XV. Brno 1866, str. 94-529.*
Krejčíř Miroslav - Štrejn Zdeněk, *K historii dolování stříbra u Deblína. Brno v minulosti a dnes, IV. Brno 1962, s.195-199.*
Vermouzek Rostislav, *Dolování u Deblína, ČMM roč. 88/1966, s.16-34.*
Kučera Karel, *Železářství mezi Velkou Bíteší a Veverskou Bítýškou, Technické muzeum v Brně, Brno 1980, s.109.*
Vermouzek Rostislav - Jindřich Šilhar, *Dolování u Heroltic v 16. století. VVM roč. 27/1975, s.196-208.*
2. SOAB E1, E10, G10
AMB rkp. 20, 49, 151 aj.
3. Vermouzek Rostislav, *Záhadná ves Ludvíkov VVM roč. 38/1981, s.346-349.*
Vermouzek Rostislav, *Zaniklá osada Veselí u Deblína (v tisku)*
4. Rostislav Vermouzek, *Neznámá ves Podolí na deblínském panství města Brna (v tisku).*
5. Vlastní terénní průzkum.
6. Vermouzek Rostislav, *Dolování u Deblína, l.c.*
7. Vermouzek Rostislav, *Dolování u Deblína.*
Vermouzek Rostislav - Jindřich Šilhar, *Dolování u Heroltic, l.c.*

8. Vlastní terénní průzkum.
9. Vermouzek Rostislav - Šilhar Jindřich, Dolování u Heroltic, l.c.
10. Tamtéž
11. ZDB II, str. 241, č. 3.
12. Dolování u Heroltic.
13. Vlastní terénní průzkum.
14. Vermouzek - Šilhar, Dolování u Heroltic, l.c.
15. Dolování u Heroltic, l.c.
16. PB 15, fol. 330 v.
17. Dolování u Heroltic, l.c.
18. V článku Dolování u Heroltic je omylem uveden jako žalobce Jan z Pernštejna.
19. PB 17, fol. 67 v.
20. Případů, kdy se voda z řeky nahání do struhy jen štěrkovou nebo kamennou lavicí je dost, na řece Svratce například Na Prudké mezi Doubravníkem a Boračí, v Borači i jinde, ale pod Herolticemi tomu tak původně nebylo.
21. Po splavu není ani památek, není doložen pro třicátá léta 16. století, výslovně se však připomíná při prodeji Heroltic roku 1584 (ZDB III, s.354, č. 217).
22. PB 17, fol. 67 v.
23. Archiv koruny české 7, s. 35, č. 59.
24. Vlastní terénní průzkum.
25. SOAB G 10, č. 894, fol. 382.
26. ZDB II, s. 271, č. 15.
27. Viz poznámka 25.
28. ZDB II, s. 272, č. 16.
29. Viz poznámka 25.
30. Dolování u Heroltic, s.199,200, poznámky 45 - 51.
31. PB 17, fol. 67 v.
32. Tamtéž.
33. ZDB III, s. 154, č. 217.

